

İşletmelerde Ahlaki Davranışın Felsefi Kökenleri Üzerine Kant Temelli Bir Değerlendirme

(A Kant-based evaluation on the philosophical origins of moral behavior in businesses)

Metin KARADEMİR^a

^a Arş. Gör. Dr., Aksaray Üniversitesi İİBF İşletme Bölümü, metinkarademir@aksaray.edu.tr

Öz

İş ahlakı, modern iş dünyasında hem bireylerin hem de işletmelerin eylemlerine yön veren temel bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. İş dünyasında, iş ahlakından hareketle oluşturulan etik ilkelere ve kodlara olan bağlılık, sürdürülebilir başarı ve toplumsal güven inşasında önemli bir rol oynamaktadır. Ancak iş ahlakı kavramı yalnızca pratik bir gereklilik olarak değil, derin felsefi temelleri olan bir disiplin olarak da incelenmelidir. Bu bağlamda, iş ahlakı ve etik arasındaki ilişkiyi anlamak, etik düşünce sistemlerinin tarihsel gelişimine ve bunların iş dünyasına nasıl yansıdığına dair bir kavrayış gerektirir. Felsefi açıdan, iş ahlakı kavramı büyük ölçüde etik teorilerle şekillenmiştir. Aristoteles'in erdem etiğinden Kant'ın deontolojik etiğine, Bentham ve Mill'in faydacılığına kadar çeşitli felsefi yaklaşımlar, bireylerin doğru eylemde bulunma zorunluluğunu açıklamaya çalışmıştır. Bu teoriler, iş ahlakının belirleyicisi olan dürüstlük, adalet, sorumluluk ve saygı gibi değerlerin temelini oluşturur. Bu doğrultuda çalışmada, iş ahlakının etik teorilerle olan bağı incelenmiş, günümüz iş dünyasında karşılaşılan ahlaki sorunlara dair teorik bir çerçeve sunulmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Ahlak, İş ve İşletme Etiği, Kant

Makale türü: Derleme

Abstract

Business ethics emerges as a fundamental element that directs the actions of both individuals and businesses in the modern business world. In the business world, adherence to ethical principles and codes based on business ethics plays an important role in building sustainable success and social trust. However, the concept of business ethics should be examined not only as a practical necessity but also as a discipline with deep philosophical foundations. In this context, understanding the relationship between business ethics and ethics requires an understanding of the historical development of ethical thought systems and how they are reflected in the business world. Philosophically, the concept of business ethics has been largely shaped by ethical theories. Various philosophical approaches, from Aristotle's virtue ethics to Kant's deontological ethics to Bentham and Mill's utilitarianism, have tried to explain the obligation of individuals to take right action. These theories form the basis of values such as honesty, justice, responsibility and respect, which are the determinants of business ethics. In this regard, the study examined the connection between business ethics and ethical theories and tried to present a theoretical framework for the moral problems encountered in today's business world.

Keywords: Moral, Work and Business Ethics, Kant

Paper type: Review

Atf/Citation: Karademir M., (2024). İşletmelerde Ahlaki Davranışın Felsefi Kökenleri Üzerine Kant Temelli Bir Değerlendirme,, *Aksaray Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi*, 2(1), 45-57.

Giriş

İş ahlakı ve etik kodlar, işletmelerin toplumsal sorumluluklarını yerine getirmesi ve etik kurallara uygun hareket etmesi açısından hayati bir rol oynar. Kant ahlakı, bu etik kodların belirlenmesinde güçlü bir felsefi temel sunar. Kant'a göre ahlak, bireylerin rasyonel varlıklar olarak kendilerine yükledikleri ödevlere dayanır ve evrensel bir ahlak yasasına uygun olmalıdır. Bu bağlamda, iş ahlakı da bireylerin ve işletmelerin yalnızca kendi çıkarlarına değil, toplumsal sorumluluklarına ve evrensel etik normlara uygun davranmalarını gerektirir. Kant'ın ödev ahlakı çerçevesinde, sadece işin gereklilikleri değil, aynı zamanda ahlaki zorunluluklar da akla gelmelidir (Aktaş, 2014: 25-26).

Kant'ın ahlak anlayışı, mutluluk ve ahlak arasındaki ikilemi de tartışır. Kant'a göre mutluluk, ahlaki eylemlerin bir amacı değildir; asıl amaç iyi niyet ve ödevdir. Bu durum, iş dünyasında işletmelerin etik ihlallerle karşılaştığında ne tür bir ahlaki duruş sergilemesi gerektiğini tartışmaya açar. Günümüz işletmelerinin kâr maksimizasyonuna dayalı amaçları, Kantçı ahlakın ödev temelli anlayışıyla çatışma halindedir. Kant'ın ahlak felsefesinde çıkardan ziyade doğru olanı yapmanın önemi vurgulanır. Dolayısıyla, işletmelerin etik kodları uygularken, sadece maddi kazanç ve başarı odaklı olmamaları, aynı zamanda ahlaki bir sorumluluğu yerine getirdiklerini de hatırlamaları gerekir (Erdem, İzgüden ve Gökkaya 2020: 64-65)

Son olarak, Kant'ın mutluluk ve ahlak arasındaki ayrımını göz önünde bulundurduğumuzda, işletmelerin yalnızca çalışanlarının mutluluğuna odaklanmasının yeterli olmadığını söyleyebiliriz. Kant'a göre mutluluk, ahlaki eylemlerimizin sonucu olabilir, ancak amacımız ahlaki yasaya uygun hareket etmek olmalıdır. İşletmeler, etik kodlarını bu doğrultuda şekillendirdiklerinde, uzun vadede hem toplumsal sorumluluklarını yerine getirmiş olacaklar hem de sürdürülebilir bir iş modeli oluşturacaklardır. Mutluluk ve ahlak arasındaki bu dengeyi kurarken, işletmeler etik kodları sadece birer rehber değil, ahlaki zorunluluk olarak kabul etmelidirler. Çalışmanın bundan sonraki kısmında ilk olarak Kant temelinde ahlak, mutluluk ve ödev kavramları ele alınarak iş ahlakının felsefi temelleri üzerinde durulacak sonrasında ise bu kavramlar dünyadaki gelişmeler doğrultusunda, işletmelerle ilişkilendirilmeye çalışılacaktır.

1. İyi ve Kötü Üzerine

İyi ve kötü kavramları üzerinde geliştirilen düşüncelerin insanlık tarihi kadar eski olduğu söylenebilir. Gerek çok tanrılı, gerekse de tek tanrılı dinler, iyi ve kötü kavramlarını açık olarak tanımlamış ve bu konuda insanlara öğütlerde bulunmuşlardır. Sadece kutsal metinler iyi ve kötü kavramıyla ilgilenmemişlerdir, mitolojik öyküler de ele alındığında aslında konularının iyinin ve kötünün mücadelesi olduğu açıkça görülebilir. Tüm bunların yanında filozoflar, devlet adamları ve askerler insanlık tarihi boyunca iyi ve kötü kavramını gündemlerinde tutmuşlardır. O halde iyi ve kötü kavramlarını tanımlamak, irdelemek ve bu kavramlardan hareketle birtakım öğretiler ortaya koymak insani bir ihtiyaçtan kaynaklanmıştır denilebilir. Peki, insanlar için iyinin ve kötünün bilgisine sahip olmak niçin bu kadar değerlidir? İnsanlık bu sorunun cevabını bulmak için neden bu kadar uğraş vermiştir? Farklı disiplinlerin uğraşları sonucunda üzerinde uzlaşmış iyi ve kötü kavramları bulunmakta mıdır? Bu soruların cevabını ortaya koyabilmek için iyi ve kötü kavramlarının tanımlarının yapılması ve özellikle felsefe ile din ekseninde kavramların ele alınmış biçiminin tartışılması faydalı olabilir.

En genel tanımıyla ihtiyaçlarımızı karşılayan, yararlı ve beklentilerimize uyumlu olan şeyler iyidir. Kötü, iyinin tersine ve onun karşısında olan, kabul edilmez veya yanlış olan bütün şeyler olarak tanımlanabilir. Bu genel tanımlama iyi ve kötü kavramlarını

anlamak açısından yetersizdir. İyiyi ve kötüyü belirlemenin zorluğu özellikle ahlak felsefesi alanındaki filozofların çalışmaları incelendiğinde fark edilecektir. İyi hem bireye hem de topluma göre farklılık gösterebilir. Filozoflar iyiyi çeşitli biçimlerde tanımlarlar. İyi kavramı bazen haz ve fayda yani bireysel çıkar ile tanımlanmıştır. Aynı kavram bazen de dünyevi işlerden el etek çekme, tanrı ile birleşme biçiminde tanımlanmıştır. Örneğin hedonistlere göre haz duyulması, Aristoteles'e göre aklın varlığı ve kullanımı, Leibniz'e göre varlığımızın en yüksek aşaması ve derecesi, Malebrsnche'a göre düzen, Kant'a göre evrensel istence uygunluk gösteren şeyler, Spencer'e göre ise evrime olan uygunluk iyiliktir (Hilav, 2003: 286; Belak ve Rozman, 2012: 1607-1608). İyi kavramı ile ilgili bu uzlaşmazlık sadece filozoflar bağlamında değil aynı zamanda dönemsel olarak da gözlemlenebilir. İlk olarak, Antik ve Orta Çağ düşüncesi ile modern düşünce arasında bazı temel farklılıklar bulunmaktadır. Klasik görüşte iyi kavramının bizzat kendisi değer olarak kabul edilmiş; değer-olgu ikilisi ile birlikte anılmış ve gerçek olanla bir tutulmuştur. Oysa çağdaş filozoflar bu görüşü reddetmişler ve bir şey iyi olarak tanımlandığında, bireysel kazanımları realize etmek veya genel olarak beğenilen bir durumu işaret etmek anlamında kullanıldığı görüşünü ifade etmişlerdir (Cevizci, 2007, s.161). Tekrar İlk Çağ felsefesine dönecek olursak, etiğin başat yapıtaşlarından olan irade özgürlüğü ve sorumluluğun derinlemesine ele alınmadığı, bu kavramların daha sonraki dönemlerin felsefelerine konu olduğu görülmektedir. Dolayısıyla İlk Çağ felsefesinde ahlaksal yaşamın açıklandığı tartışmalarda; vicdani, pişmanlığı, doğruluğu-yanlışlığı, değer verme ya da değer vermemeyi, suçluluk duygusunu, önyargıları yeterince irdelenmemiş kavramlar olarak değerlendirmek mümkündür. Neticede bu fenomenlerin temeli aslında irade özgürlüğüne dayanmaktadır. Böylelikle ahlaki fiillerin öncelikle eylemde bulunanın özgür kararıyla yakından ilişkili olduğu söylenebilir. Sonuçta birey özgürlük sahibi ise bir tercihte bulunabilir. Bireyin ancak böyle bir durumda tercihlerinden sorumlu tutulması yerinde olur (Yılmaz, 2010: 111; Çilingir 2015: 110). Bir sonraki başlıkta özgür irade ve ahlak konusu ilişkilendirilecektir. Şimdilik iyinin aslında kendi değerini taşımaktan çok seçim ile anlamlı hale geldiği söylenebilir. Bu durumda iyi ve kötü kavramları seçim yapma özgürlüğümüz ve sorumluluğumuz olan noktada rehber işlevi görecektir. Bu noktadan hareketle aslında dinlerin de benzer şekilde insanın yapacağı seçimlere rehberlik ettiğini söylemek mümkündür. Dinlerin hemen hemen tamamında iyi ve kötü kavramlarına rastlanmaktadır. Yahudi-Hristiyan-Müslüman tek tanrılı din geleneği, evreni tamamen kendi iradesiyle yoktan var eden kadir-i mutlak tanrı anlayışına dayanır. Tanrı insanı da yaratarak onun için bazı ahlaki davranış kuralları koymuştur. Bu şekilde önce evrenin, sonrasında insanın yaratıcısı olarak tanrıyı merkeze yerleştiren bakış açısından hareketle "iyi biri olma" nın bazı yollarının belirlendiği ifade edilebilir. Buna göre iyi, tanrının buyruk ve yasakları ile uyum içinde bulunan, kötü ise bu buyruk ve yasaklara aykırı olandır (Yılmaz, 2010: 108). İyi ve kötü kavramlarına açıklık getiren dinler, insan ile metafizik alan arasındaki ilişkinin kurulmasında ya da başka bir ifadeyle insanın yakarma ve sığınma gibi duygularına cevap vermede kritik bir rol oynamıştır. Bunun yanında inanç ya da din, kişinin vicdani hislerini harekete geçirerek kişiyi kötü eylemlerden uzak tutma gayreti göstermiş bununla birlikte iyi davranış ve tutumları önermiştir. Dinler, iyi olan-kötü olan, günah-sevap gibi konularda bazı farklılıklara sahiptir. Bununla birlikte; temel haklar arasında başta sayılacak olan maddi kazanımların yani malın, namusun yani ırzın ve hayat hakkının teminat altına alınması konularında benzer yaklaşımlara sahip olmuşlardır. Ayrıca aile büyüklerine saygı, kötülükten uzak bir hayat benimsenmesi gibi temel konularda da benzer görüşler bulunmaktadır. Dinler, kişinin uzak olması emredilen eylem ve tavırları günah kapsamına almakta ve günahtan kaçınılması hususunda da ilk olarak insanın vicdanına hitap etmektedir (Gündüz, 1998: 12-14; Zengin ve Arslan, 2018: 329-330).

İyi ve kötü kavramlarının birlikte yaşamla yani toplumsal hayatla da yakın bir ilişkisi bulunmaktadır. Sosyal bir canlı olarak kabul edilen insan yaşamını sürdürebilmek ve ihtiyaçlarını karşılayabilmek adına tercihler yapmak durumundadır. İnsan yaşadığı toplumun bir parçası olduğundan, tercihleri diğer insanları da etkiler. Dolayısıyla insanın davranışlarında iyiyi ve kötüyü ayırt etmesi sadece kendi yaşantısı bakımından değil, toplum yaşantısı açısından da büyük önem taşır. Demek ki, iyi ve kötü kavramlarından yola çıkılarak meydana getirilen ahlaki sistem ya da tanrının buyrukları olan dini inançlar aslında sadece maneviyat ile ilişkili değildir. Aynı zamanda maddi dünyanın düzenlenmesi ihtiyacına da hizmet ederler (Özgener, 2004:7-10)

Gerek felsefe açısından gerekse de dinler açısından bakıldığında iyi ve kötü kavramlarının tanımı ve işlevleri üzerinde belki yüzde yüz olarak anlaşma sağlanamamıştır. Özellikle iyinin ve kötünün kime göre ve nasıl saptanacağı konusunda yaşanan felsefi tartışmalar “Summun Bonum ya da Mutluluk ve Ahlakın Gerçek Birlikteliği” başlığı altında ayrıntılı olarak irdelenecektir. Bununla birlikte en azından temel özellikleri üzerinde uzlaşa sağlanan iyi ve kötü kavramları hem birey hem de toplum hayatının düzenlenmesi açısından önem taşırlar. Bu açıdan iyi ve kötü kavramlarını tanımlamak ve bir değerler sistemi yaratmak gayet insani bir çabadır. İyi ve kötü kavramlarını önemli ölçüde barındıran din ve felsefe ise insana maddi ve manevi hayatında yapacağı tercihler konusunda yardımcı olmaktadır. Bu durumda iyi ya da ahlaklı olmanın gerekçeleri nelerdir, bu gerekçelerin niteliği nelerdir sorusu gündeme gelmektedir. Sonraki başlıkta bu tartışmalar ele alınacaktır.

2. Ahlaklı Olmanın Gerekçesi Nedir?

İnsanın özgür iradesi yani hayatına dair seçim yapabilme yetisi onun omuzlarına bir sorumluluk yükler. Bu sorumluluk da ahlaki seçimdir. Peki, insan toplum içinde seçimlerinde gerçekten de özgür müdür? İnsanın özgürlüğünün kısıtlandığı seçimlerinde, ahlaki gözetmek mümkün müdür? Bu tartışma ahlakın gerekçesini ortaya koymak açısından önem taşımaktadır. Çünkü seçimlerinde özgür olmayan insanın seçim yapması dolayısıyla da ahlaki seçimler yapması mümkün olamayacaktır. Bununla birlikte bir önceki başlık altında insanın ihtiyaçlarını karşılayarak hayatına devam edebilmesi adına birtakım seçimler yaptığı ifade edilmişti. İnsanın bu seçimlerini yaparken iyi ve kötü kavramlarından hareketle oluşan ahlaki gözettiği de belirtilmişti. Peki, insan seçimlerinde niçin ahlaka uygunluk arar? Bu soruların cevapları ahlakın gerekçelerine dair bir değerlendirme yapılmasını gerektirir.

İnsanın eylemde bulunurken seçimlerinin özgür iradesini yansıtmayı yansıtmadığı indeterminizm ve determinizm kavramlarını gündeme getirir. Bunlardan ilki, insan bir fiil içerisindeyken özgür durumdadır diyen indeterminist bakış açısı, diğeri ise özgür olmadığını söyleyen determinist bakış açısıdır. Bu kavramlarla yakından ilişkili diğer bir kavram da aslında bu iki kavramı bağdaştıran ahlaki seçimin kişilik ürünü olduğunu savunan otodeterminist görüştür. Bu kavramları toplum-insan ekseninde incelemek, insan eylemlerinde ahlakın gerekçesinin anlaşılabilmesi bakımından önem taşımaktadır. Determinizme göre insan davranışları üzerinde esas ve öncelikli olarak içinde yaşadığı sosyal koşulların yani toplumun etkisi vardır. Esas olarak sonuca yani davranışa etki eden insan iradesinin dışında yer alan nedenlerdir. Doğada özgürlükten bahsedilemez ya da özgürlük oldukça kısıtlıdır çünkü maddi dünyayı ve insanı kapsayan bir neden sonuç silsilesi bulunmaktadır. Tüm fenomen ve olaylar kendinden evvel bir nedenle ayrılmaz bir ilişki içindedir. Öyleyse denilebilir ki insan zorunlu olarak doğaya bağlı bir hayat sürdürdüğü için bahsi geçen bu nedenselliğe sıkı sıkıya bağlıdır. İndeterminizme göre ise insan eylemlerinde özgürdür. Dolayısıyla da insan iradesinin özgür olması kabul

edilebilir. Kişi, hayata gözlerini açtığı anda küçük bir et parçasıdır ama kararlarını verecek idrake ulaştığı vakit, bilinci ve özgür iradesi ile kendi varoluş halini gerçekleştirmektedir. Bütün eylemlerinde özgür olan insan, seçecekse özgür olmamayı da aslında kendisi seçer. Bu iki kavramı bağdaştıran otodeterminizme göre ise insan iradesi özerk olarak değerlendirilir. Felsefesini bu anlayışa göre temellendiren Kant'a göre; insan bir taraftan kaçınmayacağı bir neden sonuç silsilesine bağlıdır. Nedensellik zinciri olarak da ifade edilebilen bu durumun yanında insan diğer taraftan da hür irade sahibidir. Yani seçimlerinde ona rehberlik eden akla sahiptir. İnsan, bir taraftan doğasına yani varlığına uygunluk gösteren eylemler içerisinde bulunur. Diğer taraftan kendi iç kuralları, yatkınlıkları vardır. Bunlar da sahip olduğu aklın bir sonucudur. İnsanın aklıyla ve sorumluluklarının bilinciyle hareket etmesi yani insanın kendi iradesiyle karar vermesi, sorumluluk duygusuna dolayısıyla ödev bilincine sahip olduğunun göstergesidir. Ödev bilincine sahip kişi, doğada yer alan nedensellik silsilesinin dışına çıkarak ve ahlaki eylemde bulunabilir. Kant'ın felsefesi insan eylemlerinde ahlaki gözetmenin meşruiyetini sağlamaktadır. İnsan akıl sahibi olması sebebiyle bilgi sahibi de olmaktadır. Dolayısıyla bilgi sahibi insan seçimlerinde daha özgür olmaktadır. Bu özgürlük alanı ise ona ahlaki bir sorumluluk yüklemektedir. Bu noktada haklı olarak neden Kant'ın referans olarak alındığı sorulabilir. "Summun Bonum ya da Mutluluk ve Ahlakın Gerçek Birlikteliği" başlığı altında irdeleneceği üzere ahlakın evrensel bir tanımının yapılması belirgin bir ihtiyaç halini almıştır. Kant bu noktada ahlak felsefesine yaptığı katkı nedeniyle diğer filozoflardan ayrılmaktadır. Ayrıca iş ahlakı ile ilgili başlıklarda görüleceği üzere iş ahlakı kavramında da Kant ve onun felsefesinin belirleyici bir yeri vardır (Moseley, 2012: 208-211; Stokes: 182-184).

İnsanın sosyal bir varlık olduğu ve ihtiyaçlarını karşılarken sosyal çevrede yaptığı seçimlerin, iyi ve kötüyü barındırdığını yani ahlakın konusunu oluşturduğu ifade edilmişti. İnsanlar ilk çağlardan başlayarak topluluk içinde yaşamışlardır. Yine de en azından teorik olarak, ahlakla olan ilişkisini felsefi olarak tartışmak bakımından insanın yalnız yaşadığı bir dönem varsayımı yapılabilir. Şu hâlde biyolojik bir canlı olarak insan, ilk olarak kendi doğal ihtiyaçlarını karşılamaya yönelmektedir. Bu aslında hedonistik (hazcı) düzey olup, insanın gereksinim ve ihtiyaçlarının karşılanması ile ilgilidir. Birey bu düzeyde sağlığını ve huzurunu gözeterek hüznün ve acıdan uzak kalarak, hayatta kalma amaçlarını gerçekleştirmeye çalışır. Birey yaşamının bu evresinin, ahlaki bir ölçüt oluşturmakta yetersiz kalacağı söylenebilir. Çünkü tersi durumda, bencillik içeren içgüdülerin ve hislerin bir ahlaki ilke yapılmış olacağı söylenebilir ve bu da ahlakın felsefi olarak temellendirilmesi konusunda indirgemeci bir yaklaşım olacaktır (Çilingir, 2003a: 5).

Topluluk ya da toplum halinde yaşamak acaba zorunluluk mudur yoksa seçim midir? Bu soruyu ihtiyaçları ya da varoluşu gereği insan tek başına yaşar mı, yaşayabilir mi? şeklinde gündeme getirirsek, bunun yanıtının aranması ve üzerine düşünülmesi gerekir. Felsefi varsayımlar ve insanlık tarihinde bazı marjinal durumlar hariç bırakılırsa genel olarak insanların birlikte yaşadıklarının kabul edildiği söylenebilir. Hatta insanların beraber yaşayarak ihtiyaçlarını karşıladıkları, benliklerini kazandıkları yani var olabildikleri ifade edilebilir. Öyleyse sorunun yanıtı insanların topluluk halinde hareket ederek beraber yaşamaları, hatta beraber yaşama isteği içinde olmaları onların doğal durumuyla ilgilidir. Bu durumda birlikte yaşamın neredeyse zorunlu bir seçim olduğu ifade edilebilir. Birlikte yaşamak bir zorunluluk ya da tercih edilmek durumunda olan bir zorunluluk ise tercih edilen bu yaşam biçiminin başka zorunlulukları da gündeme getireceği ifade edilebilir. Birlikte yaşamak bir noktada başkalarının da var olduğunu bilerek yaşamaktır. Bireyin kendi dışındaki insanların farklılıkları hoşuna gitmese bile buna tahammül etmesi ya da en azından bu gayret içerisinde olması diğer insanlarca

beklenen bir tutumdur. Öyleyse karşımıza şu soru çıkmaktadır: Hem özgür bireyler olup hem de birlikte yaşayabilmek mümkün müdür? İşte bu noktada üzerinde büyük oranda kolektif olarak uzlaşılan kurallar, ilkeler, değerler ve nihayet ahlak gündeme gelmektedir (Tepe, 2012: 13-15). Görüldüğü üzere ahlak kavramının bireyin sosyal bir varlık olma özelliği ile yakından ilişkisi bulunmaktadır. İnsanın uç örnekler dışında yalnız yaşayamadığı kabul edilirse ahlakın, insanın temel vasıflarıyla yakından ilişkili olduğu görülecektir. Bu durumda ahlakın birlikte yaşamın kurallarını düzenlemesi açısından zorunluluğa yakın bir ihtiyaç özelliği taşıdığı söylenebilir.

3. Mutluluk-Ahlak Tartışması

Hayatın amacının mutlu olmak olduğu ifade edilebilir (Dierksmeier, 2013: 604). Bu ifade mutluluk kavramına atfedilen önemi açıkça ortaya koymaktadır. İnsanlık tarihi boyunca mutluluk kavramı üzerine düşünülmüş, kavram irdelenerek, mutlu olmanın yollarını aranmıştır. Kavram üzerine tartışmaların M.Ö. 300'lerden günümüze kadar sürdüğü söylenebilir (Bülbül ve Giray, 2011: 114). Kişinin doğasına uygunluk ve doyunluk halinde bulunması olarak tanımlanabilecek mutluluğun, İlk Çağ ahlak felsefesinde ahlak ve erdem kavramları ile sıkça birlikte anıldığı görülmektedir. Ahlak konusunda ardılı olan Hristiyanlık ve Kant felsefesi ise, duyulan mutluluktan ziyade ödev üzerinde durmaktadır. Çağdaş felsefede mutluluk kavramı genellikle yarar kavramıyla anılmıştır. Mutluluk, Demokritos'ta, huzur ve ahenk, Platon'da, erdem, Aristippos'ta, olaylar ve durumlar karşısında duyular vasıtasıyla elde edilen haz, Kant'ta ihtiyaç olarak beliren dürtülerin doyurulması, Mill ve Spencer'da, insanlığın mutluluğuyla kendini özdeş ve aynı değerlendiren kişinin duyumsadığıdır (Hilav, 2003: 292-293). Görüldüğü üzere mutluluk üzerinde uzlaşa sağlanmış bir tanımlama yer almamaktadır. Felsefi olarak değerlendirildiğinde; mutluluğun, iyi insan-kötü insan ayrımı ile yakın olarak bağlantılandırıldığı görülmektedir. Mutluluk kavramı felsefe, biyoloji, inanç ve din gibi kıstaslar aracılığıyla çeşitli açılardan araştırılmış, tartışılmıştır. Örneğin insan beyni gelişen tıp teknolojisi sayesinde nörolojik araç gereçlerle incelenmiş ve mutluluğun kimyası anlaşılmaya çalışılmıştır. İnsan beyninin hangi alanının mutlulukla ilintili olduğu, hangi hormonlar vasıtasıyla mutluluk hissini duyumsayabildiği ortaya konmaya çalışılmıştır. Ayrıca bunların eksilmesi ile ne gibi olumsuz hislerin geliştiği saptanmıştır. Mutluluk üzerine çalışan onlarca hatta yüzlerce düşünür ve bilim insanı olmasına rağmen net bir tanımda uzlaşmak henüz mümkün olmamıştır. Temelde mutluluğun duygu yönünün olduğu yani öncelikle hissedilen bir duygu olduğu ifade edilebilir. Mutlulukla yakından ilişkili ya da yerine kullanılabilen bazı kavram ve terimler de mevcuttur. Örneğin, moral, hayattan alınan zevk ve son olarak iyi bulunma hali mutluluk yerine, yakın anlama gelecek şekilde kullanılmaktadır. En geniş ifadeyle kişinin mutluluk düzeyi; hayatının toplam kalitesini ne kadar yukarıda değerlendirdiğiyle ilgilidir (Bülbül ve Giray, 2011: 114-115). Aslında ister amaç olarak nitelensin isterse de sonuç, zihinsel ve bedensel fiillerin tamamı mutluluğu elde edebilmekle ilgilidir ve buna yöneliktir. Bununla birlikte tüm fiillerimiz mutluluk sağlamayabilir. Bu duruma etki eden, kişinin mutlulukla ilgili olan beklentileri yani algısı veya tahmin edilemeyen olumsuz koşullardır. Bu noktada ahlaki kaygı, mutluluk arayışındaki bireyin eylemlerinde kullandığı araçlarla veya parametrelerle ilgilidir. Ahlakın gözetilmesiyle araçlar, en temelde legal ve illegal olmak üzere iki gruba ayrılmaktadır. Amaç yani erek olarak mutluluk, aslında tüm insanların tercihiyken, buna uygun legal yollar herkesin tercihi olmayabilir. Bu ayrımında mutluluk ve ahlakla ilgili ortaya bazı yeni sorular çıkar. Yasal yollar, insanı kesin olarak mutluluğa ulaştırır mı? Yasal olmayan araçlar kullanılarak mutlu olunabilir mi? (Ceylan, 1998: 2-3). Her bireyin farklı zevkleri ve tercihleri olabileceğinden mutluluk denilince bundan tam olarak ne anlaşılmalıdır? Her şeyden önce belirtmek gerekir ki eudaimonizm, insan

eylemlerinin nihai amacı olarak mutluluğu gören anlayıştır. Dolayısıyla bu durumda mutluluğun kaynağı ile ilgili bazı karmaşalar boy göstermektedir. Mutluluk nerededir? Haz peşinde olmak, zevk ve eğlence amaçlamak, ya da tersine bilgi elde etmeye adanan hayat nasıl değerlendirilebilir? Bunlar ve benzeri sorular pek çok ekol ve düşünür tarafından yanıtlanmaya çalışılmıştır. Mutluluğun kaynağı ve değeri probleminin felsefenin eskimeyen sorusu olmayı sürdürdüğü söylenebilir. Kaynağını dinden almayan, din dışı yani seküler olarak tanımlanabilecek ahlak sistemlerinin neredeyse tamamı, insanın dünyadaki bireysel ve sosyal mutluluğunu hedeflediği için eudaimonisttir. Dolayısıyla kişi bu amaçla davranışlarda buldukça yaşamı anlamlı hale gelir ve ahlaklı bir insan olur. İnsanın doğasına uygun olan mutlak iyi olarak kabul edilen mutluluk amaç edinildiği için haliyle yapılan bütün fiiller iyi olmaktadır (Kırbıyık, 2012: 12-13). Temeli Antik Çağ filozoflarınca atılan bu görüşler zaman içinde yerini farklı görüşlere bırakmıştır.

Mutluluğun maddi dünyada beşerî gayretlerle ulaşılabilir bir hedef olması görüşü öncelikle Hristiyanlık öğretileriyle ile aşınmaya başlamıştır. Hristiyanlık dininin insanın doğasına dönük bazı olumsuz kabulleri bulunmaktadır. Buna ek olarak mutluluk yaşamdan sonra gidilecek olan uhrevi yaşama ertelenmektedir. Antik Çağ'ın aksine Hristiyanlık, insanın kökenini nitelik bakımından kusursuz ve günahsız görmez. İnsan doğumunda yani varoluşunda kötülük ve bozulmuşluk yer almaktadır. Bunun içindir ki ahlaklı fiil ya da davranış insanın doğasıyla uyum içinde değildir. Dolayısıyla, ahlakın esas ve en önemli ödevi, kusursuzluktan uzak ve lekeli insan doğasını tüm kötülüklerden arındırmak yani onu temizlemek olmalıdır. Peki, mutluluğa insanın çabasıyla bile ulaşamayacaksa niçin ahlaklı olmak zorundayız? Hristiyanlık bu soruyu yanıtlarken, ahlaki ödevleri uhrevi yaşantımızdaki tanrısal cezalarla ilişkilendirdiği için eudaimonist bir nitelikten uzaklaşamaz. Böylelikle kişinin pratikteki ahlaki ödevi de onun yaratıcısıyla kurduğu ilişkiye bağlı kalarak belirlenmektedir. Bunun kaçınılmaz neticesi, ahlaki iyinin tanrısal bir içkinlik, ahlaqsızlığın veya ahlaki kötünün ise tanrıtanımazlık biçiminde algılanmasıdır. İşte bu temelini dinden alan ahlak ile doğal ahlak yanlıları arasındaki çekişme neredeyse Orta Çağ'ın tamamında baskın şekilde kendisini gösterir. Sonraki yüzyıllarda ise Reform ve Yeni Çağ'ın toplumsal ilişkilere yüklediği anlam kendisine yer bulmuştur. Hümanizm ile Reform hâkim dünya görüşlerinin sarsılmasında ve değişiminde büyük rol oynamıştır. Özellikle etik yanlısı düşünürler (ahlak filozofları) kilise ahlakına, Tanrı'nın kudretine olan inancı belirgin bir şekilde sarsar. Etik öncelikle inanç disiplinlerine yani teolojiye sonrasında ise özede Hristiyan ahlakına karşı bağımsızlığını ilan etmiştir. Bu gelişmelerden sonra çeşitli Hristiyan mezhepleri kendilerini ve meşruiyetlerini muhafaza edebilmek için doğal etik, doğal hukuk ve doğal teolojiyle daha fazla ilgilenmeye başlamışlardır. Diğer taraftan da bu mezhepler birbirleriyle iktidar mücadelesine başlarlar. Bu mücadele sadece düşünce dünyasında değil, aynı zamanda toplumsal yapı ve sınıflar arasında da kendisini gösterir. Gelişmeler antik etiğin iyimser görüşlerini tahrip ettiği gibi; şüphecilik, bireycilik ve hürriyet gibi düşüncelerin de ortaya çıkmasının hızlandırır. Descartes'tan Kant'a kadar neredeyse tüm aydınlanma düşüncesi, skolastik yaklaşımın dini-ahlaki yorumuna ve inanca bağlı ödev ahlakına muhalefet eder (Çilingir, 2003b: 2-3; Esen, 2020: 300-301). Özellikle Kant eudaimonizm anlayışının insanın davranışlarını açıklayamayacağını savunmuştur. Eudaimonizmin ahlak anlayışını sert biçimde eleştirmiş ve tartışmaya açmıştır (Kırbıyık, 2012: 17).

Kant, tüm bireylerin, tüm toplumların mutluluk ve faydaya ulaşmaya çabaladığını belirtmiştir. Bu çabanın temelinde ise istisnasız bütün canlı organizmaların rahat yaşam koşullarını aramaları olduğunu söylemiştir. Daha net bir biçimde söylemek gerekirse Kant'a göre, özellikle fayda gibi deneyime bağlı ve ondan sonra vücut bulan sonuçlar ahlak

için bir temel olma potansiyeline sahip değildir. Çünkü birey mutluluğa, içgüdülerinin ve isteklerinin kendisini harekete geçirmesi ve bir dizi eylemlerde bulunmasıyla ulaşabilmektedir. Mutluluğu zevk ve isteklerin giderilmesine bağlamak, insanları en azından amaç bakımından hayvanlarla eş tutmak demektir. Oysa ahlaklı olmak ve ona uygun davranışlarda bulunmak, insana dönük bir hal olduğu için bu durumu kabul etmek mümkün görünmemektedir (Özlem 2004: 71). Bundan dolayı Kant'ın görüşleri doğrultusunda ifade edilirse, iyiyi ve iyiliği ahlak felsefesinin merkezi konumunda kabul eden faydacı ve eudaemonist teoriler büyük bir yanılğı içinde bulunmaktadır. Kant'a göre bahsedilen bu yanılğının ilk nedeni, bu düşünürlerin teorilerinin sadece duyuyla ilişkili olması ve insanın bu doğrultudaki hedeflerini içermeleridir. Yanılğının ikinci sebebi ise "ben sevgisi" ile ilgilidir. Birey için neyin iyi olduğu sorusu yine Kant'a göre "ben sevgisi" ile yakından ilişkili olduğunda genel olarak ahlaklı bir cevap elde edilemez. İnsanın istencini oluşturan ya da belirleyen nedenler mutluluk olduğu vakit, elde edilen nihai durum ahlaklı olanın karşıtı olacaktır. Ahlaklı ilkedden kararlı ve tutarlı olarak bahsedilebilmesi için mutlaka benlik sevgisinin bu kapsamın dışında bırakılması lazımdır. Son tahlilde, özünde akılcı olan insan istenci ve iradesi, ampirik birtakım koşullar tarafından belirlenmemelidir (Macit, 2009: 89-90). Zaten böyle bir belirlenim insanın özgür iradesine mani olacak ve onun seçim yapmasını engelleyecektir. Önceki başlıkta da değinildiği üzere insanın neden sonuç ilişkileri arasında sıkıştığı determinist durumda da tercih yapma özgürlüğü ortadan kalktığından ahlaklı eylemleri gözetmek anlamsız olacaktır.

4. Summun Bonum Ya Da Mutluluk ve Ahlakın Gerçek Birlikteliği

Etik alanında (ahlak ve etik arasında mutlak bir ayrıma gidilmediği ilk dönemlerde) herkesi içine alan, "en yüksek iyi" tartışması başlatmak ve buna uygun argüman geliştirme çabası içinde olmak oldukça sık karşılaşılan bir durumdur. Mesela bu en yüksek iyinin doğa ile uyum içinde yaşama, kendini tanrı inancına adama, başkasına muhtaç olmadan kendi kendine yetme, acı veren durumlardan kaçınma ve mümkün olduğunca fazla haz alma vb. gibi farklı biçimlerde ifade edildiğini görmekteyiz. En yüksek iyi tanımlarının ve tartışmalarının genelde uyumsuz gibi görüldüğü söylenebilmesine karşın hepsinde bir ortak yön vardır. Bu ortak olan şey, farklılıkları olsa da bir en yüksek iyinin arayışıdır. Bu arayışın temelinde de çaba bulunmaktadır. Daha doğru bir ifadeyle, insanın en yüksek iyiye çabalayarak yönelmesi gerektiği düşüncesi bulunmaktadır. Bu açıdan, tüm bu açıklamalar bireyin en yüksek iyi olarak neye ulaşması gerektiği ve neye yönelik çabalaması sorusuna değişik açılardan yanıt verme girişimleri olarak kabul edilmektedir. Öncelikle ifade edilmelidir ki, pratikte ulaşmaya çaba gösterdiğimiz bir en yüksek iyi olduğu kabulü, etik tartışmaların kaçınılmaz bir koşuludur. Çünkü beşer olanın filleri ve ilgisi esas olarak böyle bir iyinin vuku bulmasına, bu durumun elde edilmesine yönelik olacaktır (Etik Kulübü, <https://etikkulubu.tr.gg/>, Erişim Tarihi: 03.09.2024).

Kant'ın felsefesinde mutluluğun ahlakın bir koşulu olmasının ahlak mutluluk çatışmasına neden olduğu ifade edildi. Peki, insan ahlak ve mutluluk gibi hayatının iki temel değeri arasında bir seçim yapmak zorunda mıdır? Birini diğerine feda etmekten başka seçeneğimiz olamaz mı? Söz gelimi sadece maddi çıkarını gözeten birisi çalarak yaşadığı için ahlaksız olarak nitelenebilir ama maddi kazanımından dolayı mutluluk içindedir. Rüşveti kabul etmeyen birey ise sunulan parayı reddederek almaz; acı çektiği için ahlaklı olarak nitelenebilir ama maddi yoksunluktan dolayı mutsuzdur. Burada çatışmayı yaratan aslında mutluluk kavramının nasıl tanımlandığı ile yakından ilgilidir. Mutluluk ile ahlak çatışmasını sonlandıracak olan Kant'ın felsefesinde öncüllerinden

farklı ele alınan summun bonum (en yüksek iyi) ilkesidir (Öktem, 2007: 6; Çilingir, 2014: 139)

Kant'ın eleştirel etik felsefesinin çıkışını, ahlaki ilkeler ve nedenler ile mutluluk yolundaki kuralların ve güdülerin farklı şeyler olduğu görüşü meydana getirir. Ahlak mutlulukla doğrudan ilintili olmaktan çok ona nasıl layık olunacağı ile ilgili bir doktrindir. Bununla birlikte bu sav, istencin peşinde olduğu mutluluk hedefini kapsam dışında bırakmaz. Ancak bu mutluluğu ahlaka tabi kılmaktadır. Bu doğrultuda Kant etiğinin zirvesinde, ahlaklı olmak ile mutluluğun "en yüksek iyi" çatısı altında birleşerek yan yana bulunduğu tanıklık edilir. Böylelikle, "en yüksek iyi" insanın sorumluluk duygusuyla gerçekleştirilmesi gereken bir ödev olarak anlaşılmalıdır. Bahsi geçen ödev, sadece mutluluktan oluşmaz, ahlakla mutluluğun birlikteliği ile meydana gelir (Öktem, 2007: 7; Çilingir, 2003a: 1-2).

Kant'a göre, ahlaki kaygı içerisinde olan bir varlık için varılması gereken nihai hedef yani en tepe noktada yer alan mutluluk, en yüksek iyi olarak ifade edilir. Kant bu görüşünü temellendirmek için ruhani ve uhrevi alanlardan destek alarak felsefesini Tanrı'nın varlığı ve ruhun ölümsüzlüğü kabulünün üzerine inşa eder. Böylece Kant, kendi zamanına kadar özellikle Hristiyan teolojisinde temellendirilmiş olan ve skolastik felsefe içinde çok önemli bir yer tutan teolojik ahlaka karşı gelerek bu öğretiyi reddetmiştir. Bununla birlikte Kant, ahlak kavramından hareketle öncelikle Tanrı'nın varlığına ulaşır, sonrasında ise bir ahlak teolojisi kurar. Böylelikle en yüksek iyinin bizim için mümkün olması gerekmektedir. O halde, insanın amacı ya da ödevi en yüksek iyiyi geliştirmektir (Öktem, 2007: 6-7). Buradaki ödev, insan olmakla yakından ilişkili olarak düşünülmelidir. İnsan bu ödevi, ahlaki yasayla birlikte kavrayarak yerine getirir. Ahlak yasası da, insana ödevden temel alan davranışlarda bulunmasını emreder. Yani ödev, bir anlamda rasyonel olandır. Aklın ifade ettiğini, insanın en yüksek değerini gündeme getirir (Gül, 2008: 71).

5. İşletmelerde İş Ahlakının Dünü ve Bugünü Üzerine

Ahlakın iyi ve kötüye dair bir ölçüt oluşturduğu ifade edildi. Peki, ahlak iş hayatında girişimcinin veya yöneticilerin iyi ve kötüye dair seçimlerine rehberlik edebilir mi? İş dünyasında iyi ve kötü ayrımı yapılırken kullanılacak kriterler neler olabilir? Bu soruların cevabını ortaya koyabilmek için öncelikle ahlakın bir alt disiplini olan iş ahlakından ne anlaşılması gerektiği incelenebilir.

İş ahlakı, iş dünyasında insanların ihtiyacını karşılayacak olan mal ve hizmet arzı ile bunların tüketimi sırasındaki doğruyu ve yanlışlığı belirtir. Bu şekilde düşünülürse hangi eylem setinin ya da kararın doğru, hangisinin yanlış olduğu meselesi ahlaki bir konudur. İşletmeler açısından ahlaka uygun yani doğru tercihler ve fiiller olacağı gibi, yanlış tercihler ve fiiller de söz konusudur (Ömür, 2010: 164-165). Örnek olarak, küçük çocukları çalıştıran şirketin ayakkabılarını giymek ister miyiz? Sigara üreten firmaların sattığı sütü çocuğumuza içirmek bizi üzmez mi? İşyerlerinde etnik ayırım, işletmelerin çevreye verdiği zararlar, şirkette politikacıların yer alması, rakiplerin sırlarına sahip olma, işyerinde sözlü ve fiziksel taciz gibi bir dizi başlık bu bağlamda ele alınmaktadır (Kurtuluş, 2010: 742). Bu ve benzeri konular, kulağa rahatsız edici gelse de iş ahlakının işletmelerin gündemine girmesi bir dizi gelişmeler ve süreçlerden sonra gerçekleşmiştir. Bu gelişmeleri anlamak iş ahlakı kavramının hangi koşullarda gelişerek girişimcilerin, çalışanların ve işletmelerin gündemine girdiğinin anlaşılmasına yardımcı olacaktır.

Özellikle Sanayi Devrimi sonrası iş hayatında ekonomi, ahlak ve din arasında yakın ilişkiler kurulmuştur. Yeni toplumsal düzenin yapıtaşları bu kavramlar ve onların gerçek hayattaki izdüşümleri olmuştur. Düşünce dünyası ve pratik iyice birbirine yaklaşmıştır.

Çalışma anlayışında, öncelikle Katolik kesimlerin ortaya koyduğu ahlak anlayışının, sonrasında Weber'in çerçevesini çizdiği Protestan iş ahlakının belirleyici olduğu görülmektedir. Katolik yaklaşımında, çalışma dini bir değer hatta bir ideal biçiminde kabul görmeye beraber, ahlaki açıdan ticari ilişkilere ve bizatihi ticaretin kendisine şüphe duyularak bakılmaktadır. Protestan iş ahlakında ise konulan amaçlara ulaşmada sıkı çalışma, din ve ahlak inancı iç içe geçmekte; tembellikten ve savurganlıktan uzak durulması, kaynakların boşa harcanmaması, atıl süre yerine çalışma zamanının artırılması dile getirilmektedir. Fakat bu dönemde yaşayanların genel çoğunluğu için, itaatkâr olma ve fazla çalışma dışındaki seçeneklerin işini kaybetmek ve aç kalmak olduğu unutulmamalıdır. Bu yıllardan çok sonra ancak 20. Yüzyıla girerken, önceden kabul edilen bir takım ahlaki değer ve kabullerin biçim değiştirdiği ve iş hayatında ortaya yeni çıkan bazı etik kodların kendine yer bulmaya başladığı gözlemlenmektedir (Gök, 2008: 4-6). Örneğin, ABD'de iş ahlakı ve ona olan ilgi, dünyada yaşanan siyasi hareketlerin de etkisiyle 1960 ve sonrasında artmaya başlamıştır. Bu mevzu, öncelikle 1960 ve sonrasında "şirketlerin sosyal sorumluluğu" etiketiyle kamuoyunda kendisine yer bulmuştur. 1970'li yıllar da bu şekilde geçildikten sonra ise 1980'li yıllarda ABD dâhil olmak üzere diğer pek çok ülkede "iş ahlakı-iş etiği" başlığı gündeme gelmiş ve uygulamalar bu yönde ilerlemiştir. Pek çok gelişmiş ülke bu konuda öncülük ederek, çok sayıda konferansın düzenlenmesine, kitabın yazılmasına, iş ahlakı/etiği ile ilgili dergiler basılmasına ön ayak olmuştur. Ayrıca işletmeler sözlü ya da yazılı etik kodlar geliştirerek sektörlerde standartların oluşmasına zemin hazırlamışlardır. Üniversiteler de bu sürecin dışında kalmamıştır. Başta işletme-ekonomi-sosyoloji bölümleri olmak kaydıyla birçok fakültede ders müfredatına iş ahlâkı dersleri eklenmiştir (Tevrüz, 2007: 4). 1990'lı yıllardan günümüze belki de en önemli gelişme, Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla serbest pazar ekonomisinin Çin'i içine alacak şekilde genişlemesidir. Bu gelişmelerle birlikte artan dünya nüfusunun ve iş hacminin çevreyi ciddi boyutlarda tehdit etmeye başlaması çevresel sorunların da iş ahlakı kapsamında ele alınmasına neden olmuştur denilebilir (Arslan, 2005: 31). 2000 sonrası dönemde küreselleşmenin de artmasıyla tüm dünyada faydacılık akımı işletme alanında varlığını arttırarak hissettirmiştir. Bu doğrultuda kamuda özelleştirmeler artarken, özel sektörde kâr maksimizasyonu ön plana çıkmıştır. Diğer yandan şirketlerin varlığının büyümesi ile ekonomilerin istikrarı bunlara endeksli hale gelmiştir. Sivil toplum kuruluşlarının da baskısıyla genel olarak batı ekonomilerinde, paydaş tanımı güncellenmiş ve işletmelerle dolaylı ilişkisi olan tüm çıkar gruplarını içine alacak şekilde genişlemiştir. Hükümetler ve ekonomik birlikler çevresel ve ekonomik tehditlere karşı işletmelere hesap verebilirlik, açıklık, şeffaflık ve sürdürülebilirlik ilkeleri doğrultusunda standartlar ve raporlama ölçütleri getirmektedir. Tüm bu gelişmelere rağmen bazı alanlarda global işletmeler rekabet avantajları nedeniyle monopol veya oligopol piyasaların varlığına sebep olabilmektedir. Özellikle az gelişmiş ülkelerde varlığını sürdüren global işletmeler etik ihlallerde bulunduğu ciddi bir yaptırımla karşılaşmamaktadır. Bu noktada ev sahibi ülkenin hukuki sistemi ve ekonomik bağımlılığı sorun teşkil etmektedir. Dolayısıyla etik kodların, gelişmekte olan ülkelerde de Kant'ın bakış açısıyla değer olarak içselleştirilmesi, hukuki yapının buna uygun hale getirilmesi ekonomik, siyasi ve çevresel krizlerin önlenmesi bakımından tüm dünya için önemini arttıran bir konu olmaktadır (Tuğan ve Genç, 2022: 518; Sayan, 2020: 169-170; Çeken, 2017: 351-356).

6. Sonuç

Ekonomik ve sosyal amaçları gerçekleştirmek amacıyla kurulan işletmeler ve işletme çalışanları toplumla ilişki halindedir. İşletmeler, topluma değer kattığı gibi toplumdaki bazı değerleri de kendisine katmaktadır. Dolayısıyla işletmelerin ve

çalışanlarının topluma karşı sorumlulukları gündeme gelmektedir. Bu doğrultuda özellikle 2000’li yıllardan itibaren oluşan işletme odaklı ekonomik skandallar dikkatlerin tekrar iş ahlakı konusuna çekilmesine neden olmuştur. Bu krizler bazı uzmanlarca 1929 Buhranı’ndan bile daha yıkıcı olarak kabul edilmiştir. Örneğin 2008 ekonomik krizi, yıkıcı sonuçlarıyla iş ahlakı konusuna olan ilgiyi ciddi ölçüde artırmış gözükmektedir. Günümüzde maddi ve manevi kayıpların da etkisiyle iş ahlakına ve etik uygulamalara olan ilgi tahminlerin de ötesinde olmuştur. Dolayısıyla işletmelerde üst düzey yöneticiler işletmelerini hem maddi kayıplardan hem de maddi kayıpları daha da arttırabilecek itibar ve meşruiyet zedelenmesinden uzak tutma çabası göstermektedirler. Bu doğrultuda yöneticiler, ahlaki değerlerin, ilkelerin ve uygulamaların işletmelerde yer bulması ve kurumsallaşması için kaynak ayırmaya gönüllü görünmektedirler. Hissedar ve paydaşların da çıkarları gözetilerek bu konuda zaman ve kaynak harcandığı görülmektedir. Çıkar grupları, medya ve sivil toplumun baskısıyla işletmelerin iş ağlarında yerlerini koruyup geliştirmesi ve ekonomik hedeflerini kovalamaya devam edebilmeleri için, iş ahlakına önem vermeleri; bunun ötesinde bu konuya ciddi yatırım yapmaları, sonuçları gönüllü olarak raporlamaları ve standart oluşturmaları neredeyse bir gereklilik haline gelmiştir (Özdemir, 2009: 35).

Girişimcilik ne pahasına olursa olsun kâr elde etmek değildir. Değindiği üzere girişimciliğin toplumsal bir boyutu hatta sorumluluğu vardır. Bu sorumluluk dünyadaki kıt kaynakları verimli bir şekilde insanların ihtiyaçlarını karşılaması için bir araya getirmektir. Bu sürecin doğal sonucu olarak da kâr edilecektir. Kâr elde etmek girişimcinin birincil görevidir. Kâr elde edemeyen işletme kapanacak böylelikle de topluma katkı sağlayamayacaktır. Fakat her şey mübah ve meşru olmamalı, her eyleme açık kapı bırakılmamalıdır. Vergi kaçırmak, tekelcilik yapmak ve müşteriye kandırmak girişimciye ve topluma uzun vadede bir şey kazandırmayacaktır. Kaldı ki bu eylemleriyle girişimci en büyük zararı işletmesine ve faaliyette bulunduğu piyasaya verecektir. Bununla birlikte, girişimci hukuk kurallarının el verdiğince özgür olmalıdır. (Müftüoğlu, 2014: 1). Özgürlük ve sorumluluk tartışması hatırlanırsa, girişimci elde ettiği özgürlük karşılığında işlerinde ahlaklı davranma sorumluluğunu üstlenecektir. Neticede aksi durumda girişimci, piyasa ekonomisinde maddi zarar dışında; güvenin yitirilmesi, ortaklık ve iş birliklerinin zarar görmesi, markaya olan bağlılık duygusunun yok olması şeklinde telafisi oldukça zor kayıplarla karşılaşacaktır. Anlaşılacağı üzere girişimcinin ahlaklı olması sadece Kant’ın deontolojik ahlak yasası açısından değil (sonuçtan bağımsız ödev ahlakı) aynı zamanda teleolojik ahlak (sonuç odaklı ahlak) açısından da anlamlı olmaktadır. Zira açıklık, şeffaflık, hesap verebilirlik gibi ilkelerin yükselen değerler olduğu serbest piyasalarda iş ahlakını benimsemiş işletmeler uzun vadede hayatta kalacaklar, aksi yönde hareket edenler ise ekonomik, hukuki ve toplumsal olarak piyasadan dışlanacaklardır. Bu dışlama mekanizmasının hızlı ve etkili olabilmesi için tarafsız ve adil bir hukuk sisteminin, özgür yazılı-sözlü basınının, açıklık ve şeffaflık doğrultusunda düzenlenen piyasa işleyişinin, iş ahlakından hareketle yazılan etik kodların ve sivil toplum kuruluşlarının önemi unutulmamalıdır.

Son olarak eğitimde felsefenin önemi üzerinde düşünülmesi ve ilgili kurumlarca planlama yapılması gereken bir konudur. Toplumda ahlakın yerleşik bir değer haline gelebilmesi için ilköğretimden itibaren değerler eğitimi kapsamında hareket edilerek, müfredat seçiminde etik ilkeler üzerinde durulmalı, hayattan veya edebiyattan uygun örneklerle çocuklar sürekli eğitilmelidir. İçinde bulunduğumuz zamanın ruhunun, yani Hegel’in deyimiyle Zeitgeist’in, “anything goes/ne olsa olur” şeklinde ifade edildiği hatırlanırsa, değerler eğitiminin ve felsefenin bu konudaki rolünün önemi gittikçe artmaktadır denilebilir (Kuçuradi, 2021: 566).

Katkı Oranı ve Çıkar Çatışması Beyanı

Çalışmanın tüm aşamaları yazar(lar) tarafından tasarlanmış ve eşit oranda katkı sunulmuştur. Makalede, herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Etik Beyanı ve Finansal Destek

Makalede, akademik ve bilimsel etik kurallarına uyulmuştur. Makalede herhangi bir finansal kaynaktan yararlanılmamıştır.

Kaynakça

- Aktaş, K. (2014). Etik-Ahlâk ilişkisi ve Etiğin Gelişim Süreci. *Uluslararası Yönetim ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 1(2), 22-32.
- Arslan, M. (2005). *İş ve Meslek Ahlâkı, Siyasal Kitabevi*: Ankara.
- Belak, J., & Rozman, M. (2012). Business Ethics From Aristotle, Kant and Mill's Perspective. *Kybernetes*, 41(10), 1607-1624.
- Bülbül, Ş. ve Giray, S. (2011). Sosyodemografik Özellikler ile Mutluluk Algısı Arasındaki İlişki Yapısının Analizi, *Ege Akademik Bakış Özel Sayı*, 113-123.
- Cevizci, A. (2007). *Felsefeye Giriş*, 2. Baskı, Sentez Yayın, Bursa.
- Ceylan, Y. (1998). *Din ve Ahlak, Doğu-Batı*, s.10.
- Çeken, G. (2017). Etik Değerler Açısından Çevre Sorunları. *Sinop Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(2), 345-358.
- Çilingir, L. (2003a). Hayatın anlamı nedir veya iyi bir hayat nasıl olmalıdır. *Düşünen Siyaset*, 18, 1-6.
- Çilingir, L. (2003b). Kant'ta Mutluluk Ahlaklılık ilişkisi. *Felsefe-logos Dergisi*, Yıl, 6, 1-15.
- Çilingir, L. (2014). *Felsefeye Giriş*, 2. Baskı, Elis Yayınları, Ankara.
- Çilingir, L. (2015). Saf Ahlaktan Saf Din İnancına. *Ahlak Felsefesi Yazıları*, s.109-131, Ankara: Elis yayınları.
- Dierksmeier, C. (2013). Kant on Virtue. *Journal of Business Ethics*, 113, 597-609.
- Erdem, R., İzgüden, D., ve Gökkaya, D. (2020). Yöneticilerde İş Ahlâkı: Kavramsal Bir İnceleme. *Pamukkale Üniversitesi İşletme Araştırmaları Dergisi*, 7(2), 59-78.
- Esen, D. (2020). Teleolojik ve Deontolojik Kuram Bağlamında İşletmelerin Etik Çalışmalarının Analizi. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, (1), 296-320.
- Gök, S. (2008). İş etiği ile iş ahlakı arasındaki ilişki ve çalışma yaşamında iş etiğini etkileyen faktörler. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 5(1).
- Gül, F. (2008). Vicdanın Neliği Üzerine: Rousseau- Kant Örneği, *Kaygı*, (11), s.69-76.
- Gündüz, Ş. (1998). *Mitoloji İle İnanç Arasında*, Etüt Yayınları, Samsun
- Hilav, S. (2003). *Yüz Soruda Felsefe*, K Kitaplığı, İstanbul.
- <https://etikkulubu.tr.gg/ET%26%23304%3BK-ve-AHLAK-FELSEFES%26%23304%3B.htm> [Son erişim tarihi: 03.09.2024].
- Kırbıyık, M. E. (2012). Mutluluk Ahlakı (Eudaimonizm). *Farabi e-Dergi*, 3, 12-19.
- Kurtuluş, B. (2005). İş Ahlakı: Geçmişte ve Günümüzde. *Journal of Social Policy Conferences* (No. 50, s. 737-759). Istanbul University.
- Kuçuradi, İ. (2021). Dijitalleşme, insan haysiyeti, bilgi ve etik. *Trt Akademi*, 6(12), 564-569.
- Macit, H. M. (2009). Teleolojik Etik Anlayışın Deontolojik Eleştirisi, *Kaygı*, 13:83-91
- Moseley, A. (2012). *A'dan Z'ye Felsefe*, Ntv Yayınları, İstanbul.
- Müftüoğlu, T. (2014). Girişimcilik ve Etik Değerler, *Dünya Gazetesi*, <https://www.dunya.com/kose-yazisi/girisimcilik-ve-etik-degerler/21176> [Son erişim tarihi: 15.09.2024].
- Öktem, Ü. (2007). Kant ahlâkı. *Araştırma Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Felsefe Bölümü Dergisi*, 18, 11-22.

- Ömür, G. (2010). İş ahlakı Perspektifinde Yatırımcı İçin Kurumsal Yönetişimin Şeffaflık İlkesinin Önemi. İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, (43), 163-175.
- Özdemir, S. (2012). İş ve Meslek Ahlakı, İstanbul Üniversitesi.
- Özgener, Ş. (2004). İş Ahlâkının Temelleri: Yönetmel Bir Yaklaşım, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara.
- Özlem, D. (2004). Etik-Ahlak Felsefesi, İnkılâp Yayınları, İstanbul.
- Sayan, İ. Ö. (2020). Etik ve Kamu Etiği: Eleştirel Bir Bakış. Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi, 12(2), 147-174.
- Stokes, P. (2018). Dünyanın En Büyük Yüz Düşünürü, Yakamoz Yayınları, İstanbul.
- Tepe, H. (2015). Bir Arada Yaşamanın Kural(lar)ı Bir Keşif mi Yoksa İcat mıdır?, Temaşa Erciyes Üniversitesi Felsefe Bölümü Dergisi, (2), 11-24.
- Tevrüz, S. (2007). İş Hayatında Etik, İstanbul, Beta Yayınları: İstanbul.
- Tuğan, G., & Genç, S. Y. (2022). Neoliberal Geçiş Süreciyle Güçlenen Çevre Vurgusu. JOEEP: Journal of Emerging Economies and Policy, 7(2), 509-522.
- Yılmaz, N. (2010). Felsefi Bağlamda "İyi Biri Olma"nın Bazı Yolları, Hukuk Felsefesi ve Sosyolojisi Arkivi, 2010, Sayı 25, s.102-112.